

Yuri R. Vishnevsky¹

Maria V. Pevnaya²

Alina V. Kulminskaia³

Ural Federal University,

Institute of Economics and Management,

Department of Sociology

and Technologies of Public and Municipal Administration

Yekaterinburg (Russian Federation)

Branislava B. Vučković⁴

University of Priština, in Kosovska Mitrovica,

Faculty of Philosophy, Department of Sociology

Kosovska Mitrovica (Serbia)

94(100)"1939/1945":316.752(497.11)

316.64-057.875:94(100)"1939/1945"(470)"2005/2025"

Original scientific paper

Submitted 14/09/2025

Accepted 02/11/2025

doi: [10.5937/socpreg59-61485](https://doi.org/10.5937/socpreg59-61485)

FROM HISTORICAL MEMORY OF WORLD WAR II TO THE CAPITAL OF HISTORICAL MEMORY OR HOW THE CULTURE OF MEMORY IS TRANSFORMING IN THE CONSCIOUSNESS OF RUSSIAN STUDENTS^{5,6,7}

Abstract: The article is devoted to the study of the culture of memory in Russia. The article presents the results of a sociological study of the dynamics of historical memory of World War II in the minds of Russian students. It is based on the monitoring data of the

¹ soc_stu38@mail.ru

² m.v.pevnaya@urfu.ru; <https://orcid.0000-0003-3591-11810>

³ a.v.kulminskaia@urfu.ru; <https://orcid.0000-0002-8538-938X>

⁴ branislava.vuckovic@pr.ac.rs; <https://orcid.0000-0003-4534-0554>

⁵ The study was supported by the Russian Science Foundation (Project number 25-28-00900). rscf.ru/project/25-28-00900/.

⁶ This study was supported by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia (Contract No. 451-03-136/2025-03/200184)

⁷ The authors express their gratitude for their assistance in refining the methodology and techniques of the fifth wave of the project to the initiative group representing the regional branches, the Vice-President of the Russian Academy of Sciences, Doctor of Social Sciences, Professor N. V. Dulina, the First Federal Vice-President of the Institute of Sociology FNISS RAN, Candidate of Social Sciences E. N. Ikingrin, Doctor of Social Sciences, Professor G. S. Shirokalova, the Executive Vice-President of the Russian Society of Sociologists E. I. Pronina; in the implementation of the field stage of monitoring to all members of the regional branches of the Russian Society of Sociologists, curators of the implementation of research in the participating universities; for organizing the field stage and processing the collected data to the members of the Ural branch of the Russian Society of Sociologists, Candidate of Social Sciences, associate professor A. N. Tarasova, UrFU master's student E. I. Pochatkova, and UrFU master's student D. V. Minchenko.

Russian Society of Sociologists. It was conducted from 2005 to 2025. The 2025 sample is 19,236 students from 82 universities. The article shows that understanding the memory of the Victory in this war as capital gives it social meaning and significance. Such an interpretation forms a sense of usefulness in its subject, actualizing the experience of the past and expanding opportunities in the present and future, preserving the culture of memory of the nation. The article shows the inconsistency of the patriotic perception of the history of the war by Russian students - an increase in interest in these events and the preservation of the "deformation of memory" laid down in the 1990s.

Keywords: culture of memory, Russian students, capital of historical memory, sociological monitoring, public sociological initiative

INTRODUCTION

Preserving a nation's identity constitutes an existential challenge for the population of any country. This issue represents an important research question for sociologists internationally. In seeking answers, a distinct scientific field has emerged, identifiable as the "culture of memory". Within this framework, methodological debates and scholarly perspectives on collective memory, as well as the relationship between political discourse and actual social processes aimed at preserving the identity of various nations are of central importance. Collective memory can be defined as the historical memory of an individual, their family, a people, or a state. It consists of a series of practical patterns and cultural content adopted by individuals and converted into identity (Kuljić, 2006, p. 9). As well as individual, collective memory is constructed through the dialectic of remembering and forgetting. Understanding the social consequences of imposed forgetting or the creation of conditions for maintaining cultural memory is a crucial focus for sociologists, who can elucidate not only the mechanisms but also the causes and potential outcomes of these processes in their respective countries (Assmann, 2018; on this process in Kosovo and Metohija, see Vučković, 2024).

It is important to recognize that "history is neither glorious nor shameful; only our attitude toward it can be glorious or shameful, and this is closely linked to consensus regarding who decides what, why, and how it will be remembered, interpreted, and presented" (Božić Marojević, 2022). In this regard, the case of a public sociological initiative by the Russian Society of Sociologists, as presented in this article, is particularly noteworthy. Russian sociologists self-organized over a period of twenty years to document the social context and effects of preserving or forgetting significant historical facts and events in the consciousness of the younger generation of their country.

According to amendments to the Constitution of the Russian Federation of 1 July 2020, approved by a referendum with a dominant majority of Russian citizens, "the state honours the memory of the defenders of the Fatherland and ensures the protection of historical truth" (The Constitution...). Within this defined logic, Russian national policy primarily aims at preserving and developing civic identity through the protection and maintenance of historical memory concerning events containing historically significant facts for the nation. Undoubtedly, one of these historically important events is the Second

World War. For Russians, this is the Great Patriotic War and the Victory over Fascism. For a considerable period, historical memory of this Victory constituted a foundation for national and interethnic solidarity among the victorious countries. Memories of these tragic events connected different generations and social groups. Prior to the dissolution of the Soviet Union, such memory also linked different nations within the USSR, serving as an interethnic factor of civic identity. In contemporary realities, the overwhelming majority of Russians over the age of fifteen (98%), regardless of gender, age, or place of residence, believe that preserving the memory of the Great Patriotic War remains crucial (*Lest we forget...*). Events of such significance for the state and society, as well as their individual components, serve as constants that shape and endow the historical consciousness of individuals, families, or entire peoples with particular value-laden elements by preserving their representations of a shared historical past.

For this reason, Presidential Decree No. 400 of 2 July 2021, “On the Strategy of National Security of the Russian Federation”, declares the protection of historical memory – conceived as preserving “continuity in the development of the Russian state and its historically formed unity, and counteracting the falsification of history” (Decree of the President...) – as one of the strategic priorities for ensuring national security.

Memory culture is a connective structure, related to the formation of any kind of community (Assmann, 2005), and Anthony D. Smith sees shared historical memories as constitutive element of national identity (Smith, 2010).

The mechanism for preserving historical memory is closely linked to the formation of patriotism. Within the ideological and normative discourse of state policy, in which the memory of historical events underpins the informational and event-driven agenda of patriotic education, sociologists observe the formation of various meanings of patriotism and associated transformations occurring in public consciousness. A new understanding of patriotism is emerging among youth, increasingly perceived as the right to love one’s country rather than a duty or obligation (*Patriotism and patriots...*).

Eighty years separate the present from the events of the Second World War. Over this period, Russia has exhibited varying attitudes toward the preservation of historical memory among new generations. Problems were evident even during the Soviet era. Consider, for instance, the 1961 musical exhortation: “For the sake of military honour and truth, veterans, wear your medals!”. A more pronounced shift in the public interpretation of these war events occurred during perestroika and continued amid the formation of the new Russian state. In the 1990s, official Russian policy reflected a clear disavowal of the socialist past, accompanied by a massive discrediting of all things Soviet, including the Great Patriotic War (Toshchenko, 2020, p.19). Attitudes toward patriotism itself acquired a negative emotional connotation (*Fundamentals of Patriotic Education...*, p.8), influencing anti-patriotic sentiments in Russian society, particularly among youth.

In the context of geopolitical confrontation, imbuing historical constants with meanings and engaging in extensive and ambiguous debates regarding their interpretation creates the risk of significant transformations in public opinion both within Russia and in foreign countries, whether friendly or hostile toward the Russian Federation (Kiknadze, 2022).

The cosmopolitan model of historical memory (Shevchenko, 2022, pp. 453–455), oriented toward universal liberal values and a critical view of domestic history, gained

traction amid the intensified globalist discourse of the 2020s. It actively expands the semantic diversity of interpretations of the Second World War, further enhancing the mosaic-like and pluralistic nature of historical consciousness and memory among youth (Shirokalova, 2021). Within this framework, ideas frequently coexist that do not fully align with national interests, familial historical memory, or individual personal histories (Ponomareva, 2020; Fyodorov & Golyadkin, 2020; Marmazova & Fomenko, 2021). Consequently, youth consciousness is receptive, flexible, and relatively “malleable” to external challenges. Due to globalization and age-specific anthropological characteristics, young people literally “absorb” the evaluative and discursive content of historical constants. As a result, contemporary Russian youth develop a fluid, flexible, and often paradoxical collective and familial historical memory, producing diverse perceptions regarding the significance of the Victory over Fascism in the Second World War⁸.

The complexities of youth perceptions of historical memory are exacerbated by the growing temporal distance between the Great Patriotic War and the daily lives of the younger generation. This challenge is intensified by the diminishing opportunity to obtain information from direct participants in these events, as well as by the divergent influences of various socialization agents. In considering the country’s past, young people encounter a range of perspectives and event interpretations – from objective accounts of “historical truth” to various forms of falsification.

Despite recent efforts to promote patriotic education and traditional Russian values, youth have simultaneously been exposed to Western European principles and ideas concerning sustainable global development. Furthermore, higher education as a key agent of socialization has, over recent decades, emphasized openness to international cooperation and global educational trends, even when integrated into state patriotic agendas. Consequently, contemporary youth maintain connections to their family history and local “homeland”, while also orienting toward pacifism and cosmopolitanism.

In the early twenty-first century, a pronounced “deficit” of historical-sociological knowledge about Russian society became evident. Theoretically and informatively, this was described metaphorically as a “white spot” or “black hole”, prompting sociologists to turn their attention to historical memory (Romanovsky, 2013, pp. 50–66). Concurrently, the deficit of patriotism among citizens and youth became so critical that, on 18 July 2005, the Russian government reinstated the State Program “Patriotic Education of Citizens of the Russian Federation for 2006–2010”, followed by a specialized federal project.

Within this logic, the research initiative of the Russian Society of Sociologists (RSS) to study student attitudes toward the Great Patriotic War aimed to provide sociological data for effective policy decisions regarding the implementation of civic-patriotic education and the preservation of the culture of memory in Russian society. The project represented a response to the demand for sociological research on the historical memory of university students, combining theoretical-methodological analysis of historical memory, civic engagement, and patriotism with empirical study of the opinions, perceptions, and assessments of students as a highly resourceful social group. The project is significant not only for

⁸ Which is consistent with Halbwachs’s position that memories are determined by different social groups we belong to (Halbwachs, 1992).

assessing the degree of youth support for official policies but also for identifying ongoing transformations in youth patriotic consciousness, as well as risks, challenges, and gaps, in order to ensure a sustainable social contract in which historical memory consolidates all layers and groups of society while preserving individual and state interests.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FRAMEWORK

The collective nature of the project was manifested not only in the collection of empirical data but, above all, in the interaction of Russian sociologists in the development of its methodological foundations. Collective sociological creativity was reflected in the monographs of the Russian Society of Sociologists, published after each wave of the study (Modern Russian Students..., 2011; The War Was the Day before Yesterday..., 2015; Thank You, Great-Grandfather..., 2020).

From the very first stage, the position of Zh. T. Toshchenko regarding the interrelation between historical consciousness and historical memory served as the foundation. He understood the essence and content of historical consciousness as a set of ideas, views, representations, feelings, and attitudes reflecting the perception and evaluation of the past in all its diversity, characteristic both for society as a whole and for various socio-demographic, socio-professional, and ethno-social groups, as well as for individuals. A particularly notable aspect was the sociological approach to studying historical consciousness as a real, functioning phenomenon, expressed in the positions of specific individuals. At the same time, it is important to consider what sociologists have described as the “diffuseness” of historical consciousness and the selectivity of individual memory (Toshchenko, 2020). The further development of the project’s methodology proceeded through the deepening and elaboration of these ideas.

The key concept of historical memory, which is an important component of historical consciousness, is interpreted as

“a set of knowledge and representations, values and symbols, ideas and beliefs, customs and traditions, norms and rules of behaviour transmitted from generation to generation. It forms the core of people’s ethnic and cultural self-identification, exerting a significant influence on the regulation of the behaviour of individuals, collectives, social groups and classes, ethnoi, and society as a whole” (Boykov & Merkushev, 2003, p. 11).

Sociologists of the Russian Society of Sociologists repeatedly referred to the ideas of M. Halbwachs regarding the “frameworks” of collective and individual memory (Halbwachs, 2007), emphasizing that memory develops in a heterogeneous, historically formed, and fragmented social space and is simultaneously constructed and deformed (Zenkin, 2007).

Within the framework of collective discussion, the properties of historical memory were specified: it combines actualization and selectivity, emphasizing certain historical events while ignoring others (Toshchenko); it constitutes one of the foundations for an individual’s awareness of their “self” within the family lineage and the history of their people, as well as the understanding of “we” in the national and cultural community of the country (Boykov & Merkushev); it represents a continuous dialogue between the past and the present (Saraliev); and it has a socio-cultural character (Dulina).

In the monitoring, historical memory is considered in the context of the formation of patriotism and civic consciousness, which is understood as a set of basic values, norms, and roles established at a given point in time and accepted as a standard. The criterion for determining the level of an individual's civic consciousness is the correspondence between the societal model, objectified as the declared, possible, and desired characteristics of a person, and the actual behaviour of the individual as the executor of civic roles (Gavrilyuk & Malenkov). Patriotism is understood as a social and moral principle characterizing citizens' attitudes toward their country. In practice, this attitude manifests itself in a complex set of feelings, knowledge, value orientations, attitudes, and actions, usually articulated as love for the Motherland. The analysis of patriotism emphasizes its structural components: need-motivational, intellectual-emotional (knowledge, views, beliefs), behavioural, and volitional. Patriotism is considered from the perspective of its sociological operationalization. In this regard, its commonly accepted interpretation as love for the Motherland is expressed through concern for the interests and historical destiny of one's country; pride in its achievements and critique of its shortcomings; empathy for the suffering and social needs of the people; respect for the historical past and traditions of one's homeland; attachment to the place of birth or residence; readiness for self-sacrifice, struggle against the country's enemies, and protection of national interests (Levashov).

At the later stages, the conceptual interpretation of this phenomenon was broadened. First, with an emphasis not only on citizens' love for and protection of their homeland but also on the reciprocal "love and protection" of its defenders by the Motherland (Vishnevsky). Second, on the activity component and continuity associated with the participation of the younger generation "in the processes of perpetuating, collectively preserving, and ritually-symbolically shaping the collective memory of the Great Patriotic War of 1941–1945" (Romanova, 2017, p. 40). In the intersection of historical memory and civic consciousness, the activity of the subject is highlighted, in which patriotism becomes not only verbal but also practical.

On this basis, the idea of L. M. Drobizheva developed that the representations and feelings of civic identity "are formed by the education system, the media, artistic culture, symbols and rituals, language and religion, and historical heritage as part of cultural capital" (Drobizheva, 2018, p. 107–119). In the methodological justification of the fifth wave, the concept of historical memory as capital was emphasized. This approach made it possible to combine historical heritage and the reproduction of past experience for use both in the present and in the construction of the future. Historical memory, in this updated perspective, is interpreted not only as knowledge that is desired, emotionally accepted, and normative but also as significant, important, interesting, and useful for individuals. The subjectivity of young people possessing this knowledge, along with their abilities, motivation to act, and past experience, is emphasized in its practical implementation today and tomorrow. Through this personal activity, historical memory is converted from knowledge of one's country's history and the emotional-affective relation – love for the Motherland – into real actions that ensure stability and prospects for the socio-cultural and economic development of the country, protecting the interests of its people. Importantly, unrealized capital loses its significance at both the individual-personal and societal levels. Individuals lose resources, including the time and effort spent accumulating it. Likewise, the state's expenditures

on memorial propaganda, commemorative practices, cultural-historical education and enlightenment, and patriotic education lose their meaning and do not justify themselves.

The historical memory of the Great Patriotic War is considered not only as socio-cultural capital but also as a construct of social capital. For the individual, it provides an expansion of resource opportunities, the stability of connections with other members of society, involvement in practices of civic participation, and engagement in activities aimed at achieving public good (Mersiyanova & Ivanova, 2021); for society and communities, it ensures the strength of social cohesion (Mararitsa et al., 2018); for the state, it contributes to the quality of human capital.

We will now describe the methodology and data of the five waves of monitoring. The federal monitoring, which has been conducted over 20 years (2005–2025), performs not only a research function but also educational and enlightening functions. Over the years, the scope of the monitoring has expanded. The project sample is ad hoc in nature. Its expansion is due to the inclusion of the respondents from various Russian universities and colleges, as well as educational institutions in CIS countries – former republics of the USSR. It should be noted that for the comparative analysis, only data from students of Russian universities with Russian citizenship are used.

In 2005, opinions of 1,084 students from six Russian cities were analyzed; in 2010, 3,052 students from sixteen cities; in 2015, 4,652 respondents from seventeen cities; in 2020, 10,065 respondents from thirty-four cities; and in 2025, 19,236 students from twenty-nine cities (overall, more than 26,000 respondents participated in the fifth wave of the monitoring). Full information about the project participants and the characteristics of the sample across the four waves is presented in detail in the collective monograph of RSS members (Thank you, great-grandfather..., pp. 21–29).

The field stage of the latest wave took place from December 2024 to February 2025. The analyzed sample consisted of 67% female and 33% male students from 82 higher education institutions across all federal districts. The core of the sample included 35 universities, each of which had more than 200 participants in the survey. The questionnaire was answered primarily by undergraduate students (72%) and students of specialist programs (24%). Within the sample, 44% were first-year students, 22% second-year, 16% third-year, and 13% fourth-year students. Only 5% of the sample consisted of students in the final years of specialist programs and master's programs.

An important feature of the monitoring is the preservation of a “core set” of questions, which allows the identification of dynamics over time. Within individual waves, additional questions were included to reflect the deepening of the project's methodological base. In the 2010 wave, questions were added that expanded the possibilities for identifying the content of young people's historical memory in events and personalities, as well as in literary, musical, and cinematographic works, and for assessing youth patriotic self-identification. In the fourth wave, the monitoring recorded students' attitudes and actual participation in the all-Russian civic initiative “Immortal Regiment”, in volunteering in general, and in the “Volunteers of Victory” movement in particular. In 2020, questions were introduced problematizing students' attitudes toward alternative positions and assessments of historical memory. In the latest wave, questions were added to record youth attitudes toward various policy directions, including geopolitics, as well as questions allowing students' evaluation

of initiatives, specific projects, programs, and activities within the framework of patriotic education of youth.

In all waves of the study until 2025, data were processed using the Vortex program (D. V. Shkurin,). In the last wave, the research group of the Ural branch of the RSS processed the data using SPSS.

One of the problematic aspects of “volunteer-based” research is the impossibility of fully conducting panel studies in accordance with the methodology of this type of survey across cities and specific universities. The organizers aimed to involve regular partners in the study – those cities and universities whose students had already participated in previous waves. With each wave, this has increasingly been achieved. Accordingly, within our public sociological initiative, the regional branches of the RSS, whose students participated in different waves of monitoring, are able to conduct comparative analyses by their cities and universities.

RESEARCH RESULTS

To assess Russian students’ perception of the Great Patriotic War, they were asked an alternative question: “Do you agree with the statement ‘The Great Patriotic War was long ago; I am not interested in it?’” The respondents could express agreement, partial agreement, or disagreement with this statement ([Table 1](#)).

In 2025, an increase was observed among Russian students in the proportion of those who disagreed with the notion that the Great Patriotic War is something distant and unworthy of attention. Moreover, the interest itself became deeper: the number of partially disagreeing respondents decreased, while the number of fully disagreeing respondents grew. Most importantly, the previously emerging trend of increasing distance between past events and the contemporary generation – which had been weakening their memory of the past – was interrupted. It should also be noted that individual interest intertwines emotional engagement with the need to repeatedly revisit the past.

A distinctive perspective on the perception of the Great Patriotic War is reflected in students’ attitudes toward the forthcoming anniversary of the Victory. The questionnaire included the question: “The 80th anniversary of the Victory is approaching. What thoughts and feelings does this date evoke in you?” The students were offered four alternative statements reflecting different approaches to evaluating this holiday ([Table 2](#)).

As in previous phases of the monitoring, the perception among students is dominated by (and has even become somewhat more significant compared to 2020) the image of the Great Victory as an example of the heroism, selflessness, and love for the Motherland demonstrated by older generations for the younger ones. The opposite opinion – that heroism and self-sacrifice during the Great Patriotic War are alien to most young people – is held by only 6% of the respondents. Positive changes can also be observed in two other parameters. Support for the opinion that the memory of the Great Victory is preserved in the consciousness of peers is the highest across all monitoring waves (22%). Conversely, agreement with the alternative opinion – that it is fading or overshadowed by other events – was the lowest recorded during the monitoring period.

The results of the fifth wave reinforce conclusions drawn from the initial waves. First, catastrophic sentiments regarding a “complete generational break” and the nihilistic attitude

of contemporary youth toward the Great Victory were strongly exaggerated. Second, the formation of memory of the Great Victory (“No one is forgotten, nothing is forgotten”) among modern youth cannot be left to chance and should not be campaign-based (from anniversary to anniversary) but should instead have a continuous, systematic character (Modern Russian students ..., 2011, pp. 95-96).

Students’ interest in the Great Patriotic War was measured by responses to the question: “Do you consider yourself sufficiently knowledgeable about the Great Patriotic War?” In evaluating whether respondents felt adequately informed, the focus was not on self-assessment itself (which, without a clear understanding of the level and content of knowledge, is of limited informational value). More important was identifying the degree to which the need to expand this knowledge was developed ([Table 3](#)).

A comparative analysis shows an increase in positive self-assessment. In 2025, the proportion of those who reported a lack of knowledge about the Great Patriotic War decreased from 8% in 2020 to 4% in the 2025 wave. This may reflect an overall shift in the tone of attitudes toward the Great Victory, both in propaganda and public opinion. As for the desire to supplement one’s knowledge, it has slightly declined over the past five years, from 43% to 36%.

The goal of civic-patriotic and military-patriotic education is to cultivate a citizen-patriot. A positive aspect of the latest wave of monitoring is the growing self-identification of the respondents as patriots ([Table 4](#)).

The majority of students consider themselves patriots, and positive self-identification generally dominates the student community. What is new is its content in the consciousness of youth. A clearer patriotic identification is taking place due to a reduction in the share of those who are undecided or reject the notion. The number of students who definitively identify as patriots has increased 2.5 times. In 2025, 41% of all surveyed Russian students identify as patriots but with certain reservations.

Self-identification is further specified by the meaning attached by the respondents to the concept of “patriotism”. To understand what the student youth associate with this concept, a multiple-choice question was asked: “What does it mean to be a patriot of your country?” ([Table 5](#)).

The development of trends already observed in previous waves of the monitoring is evident. The priority of the emotional-sentimental (pride in one’s country; respect for veterans and the country’s history) and cognitive (knowledge of the country’s history) components of patriotism is increasingly combined with the growing importance of active patriotism (responsibility for what happens in the country; honest and conscientious work; active participation in the social and political life of the country; and most importantly – readiness for self-sacrifice in the interests of the nation). Against this backdrop, over five years, the proportion of the respondents who consider patriotism an outdated concept has halved, from 13% to 6%. Among the indicators added in the previous wave, there is a notable increase in associations linking patriotism with volunteer activity.

The strengthening of the active dimension of patriotism can be illustrated using monitoring data based on respondents’ participation (or willingness to participate) in the preparation and conduct of celebratory events and their usual practices on May 9 – Victory Day. The list of possible alternative responses included various types of activities, both

collective, proactive practices at a broad social distance (laying flowers, participating in festive events, joining the “Immortal Regiment” campaign, congratulating veterans) and family practices at a close social distance (watching the parade, family gatherings, walks, visiting cemeteries) ([Table 6](#)).

In each survey, there are respondents’ answers that “surprise” the sociologist. Responses to this question surprised us twice. First, in 2020, with just over half of the respondents (54%) expressing interest in watching broadcasts of the parade on Red Square and in their own cities. Five years later, it was the stability (“rituality”) of behavioural practices on Victory Day that stood out. The number of those watching the parade or celebrating “at the festive table” slightly increased. The reformatting of the “Immortal Regiment” campaign did not significantly affect the number of participants. The number of the respondents congratulating veterans decreased somewhat; it should be noted, however, that, unfortunately, the number of veterans themselves continues to decline. Most importantly, the proportion of students for whom May 9 is not a day of remembrance and pride in “our Victory”, not a “holiday with tears in the eyes”, but an ordinary day off, decreased from 28% to 23%.

To obtain information about plans for the anniversary date, the questionnaire included the question: “How do you participate (or plan to participate) in the preparation and celebration of the 80th anniversary of Victory?” Only collective, proactive types of activities were included among the alternatives: participation in the “Immortal Regiment” campaign, the parade or demonstration, preparation of the celebration, competitions, meetings with veterans, and others ([Table 7](#)).

The question about participation in the preparation for the celebration of the 80th anniversary of Victory placed some respondents (especially those answering at the end of the fall semester) in a difficult position. In their universities and cities, plans for the holiday events had not yet been fully finalized, or, more likely, this information had not yet been communicated to the student body. We believe this accounts for a slight increase in the number of undecided respondents; every second student (50%) was unable to give a definitive answer. However, the question also revealed a very important aspect of students’ attitudes toward Victory Day. Over the five years, the proportion of students who had already decided not to participate in any activities decreased from 17% to 11%. Among those who decided to participate in preparations, no significant differences in forms of participation were observed in the last two waves of monitoring: one in five (21%) planned to take part in the “Immortal Regiment” campaign, while another 14% intended to participate in the parade or demonstration. One in ten respondents indicated that they would participate in the preparation of the celebration or in competitions dedicated to this date.

In the previous wave, respondents had already been asked to evaluate a series of statements that were more or less alternative to the official position. In the 2025 wave, this question was repeated ([Table 8](#)).

Before comparing and analyzing respondents’ answers, it is important to note two points. In 2000, Zh. T. Toshchenko, considering the intensified attempts in the 1990s to present Soviet history as a kind of failure in the development of Russian society, emphasized that “national self-consciousness itself seems to defend against these attacks, unwilling to indulge what could undermine national dignity, the history of the country, and the history of one’s ‘self’” (Toshchenko, 2001). The second point is the conclusion of M. K. Gorshkov

and F. E. Sheregi, drawn from many years of sociological research, regarding the inadmissibility of unambiguously critical or condemnatory assessments of youth: “the worldview of youth, in terms of civic identity, generally adequately reflects the structure of a transforming society” (Gorshkov, Sheregi, 2019).

Paradoxically, the stability of historical memory noted by Zh. T. Toshchenko is manifested in the persistence among a significant portion of students of ideas and opinions imposed (and sometimes still being imposed) upon it.

Of course, it is concerning that, despite the overall deepening of patriotic attitudes and sentiments among students, distortions in patriotic consciousness are overcome very slowly, and some – such as equating the “war with monuments” to “decommunization” – even intensify. However, while noting the slow decrease in the number of students willing to “discuss” whether the Banderites and Forest Brothers were “fighters” for the independence of Ukraine and the Baltic States, one must also take into account the official policies of the leadership of these countries, as well as their supporters – recognized or unrecognized foreign agents.

CONCLUSION

Over the 20 years of the project’s implementation, a qualitatively new type of research has emerged and developed, with few analogues in domestic (and even global) sociology, carried out collectively by members of a public organization of scholars. The implementation of the federal monitoring by Russian sociologists as a public initiative serves as an example of the consolidation of the professional community of sociologists in a very large country and the deepening of “trust-based cooperation” within their non-governmental association. Collective discussion of methodological problems concerning the formation of the culture of memory, patriotism, and historical memory in youth sociology not only deepened and expanded the interpretation of monitoring results for developing recommendations on improving civic-patriotic education among students in Russia, but also became a serious field for the development of Russian sociological science. This can be regarded as the contribution of the professional community of sociologists to the formation of national collective identity. Any reflection on collective memory simultaneously refers to a certain collective identity. Reflecting on its past, “a group gradually becomes aware of its identity” (Halbwachs, 2007, p. 58).

It is particularly interesting, in this sense, to observe how Russian sociologists studying historical memory contribute to the preservation of their nation’s culture of memory. A historical retrospective of situations of preserving historical memory in Russia and the forgetting of historical events in Kosovo and Metohija demonstrates, on the one hand, the unified structure of the culture of memory as a social phenomenon. On the other hand, it clearly shows the role of sociologists from different countries in revealing theoretical aspects of this social problem and reflecting on the social reality of their nations’ memory cultures in various political contexts. Nietzsche was absolutely right when he said that life is impossible without forgetting, but a meaningful life is impossible without memory (Vučković, 2024, p. 1111).

What are the results of the past waves of sociological monitoring, which allow not only assessing the dynamics of historical memory but also evaluating the culture of memory of the Russian nation? Not straightforwardly, but a growing interest of Russian students in the Victory over fascism in World War II as the most important event of the 20th century has been recorded. The trend of transforming patriotism from verbal, emotional, and affective into active patriotism has intensified. The pluralism of historical memory among students about the Great Patriotic War has been preserved and, in some aspects, even strengthened. The consequences and contradictions in organizing civic-patriotic education – as a key direction of current state youth policy – are being overcome too slowly. Ambiguities in interpreting and conveying many historical events (components of “historical truth”) to youth persist. Public discussion over many of the most important facts for Russian history continues, negatively affecting the historical consciousness of young people. Moreover, the divergence between youth assessments and historically justified, documentarily substantiated interpretations and meanings is still used to criticize the younger generation.

It has been observed that over time both the content forming youth's culture of memory and the very process of transmission (technologies, practices) of certain knowledge, facts, and their interpretation are changing. In this regard, changes in the form of transmission also carry certain risks for the preservation of this cultural heritage (Vučković, 2022). It is necessary to carefully evaluate not only the social offer of commemorative practices for youth but also to consciously select “new carriers” for intergenerational transmission to preserve the culture of memory of key values and meanings. In this case, youth sociology – and public sociology as a whole – still clearly does not fully perform its social-protective function. The potential of youth as an emerging subject-generating generation remains underestimated.

Јури Р. Вишневски¹
Марија В. Певнаја²
Алина В. Кулминскаја³

Уралски федерални универзитет,
Институт за економију и менаџмент, Катедра за социологију
и технологије јавне и општинске управе
Јекатеринбург (Русија)

Бранислава Б. Вучковић⁴
Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

ОД КОЛЕКТИВНОГ СЕЋАЊА НА ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ ДО КАПИТАЛА ИСТОРИЈСКОГ СЕЋАЊА: ТРАНСФОРМАЦИЈА КУЛТУРЕ СЕЋАЊА У СВЕСТИ РУСКИХ СТУДЕНАТА^{5,6,7}

(Превод *In Extenso*)

Сажетак: Рад је посвећен проучавању културе сећања у Русији. У њему су представљени резултати социолошког истраживања динамике историјског сећања на

¹ soc_stu38@mail.ru

² m.v.pevnaya@urfu.ru; <https://orcid.0000-0003-3591-11810>

³ a.v.kulminskaya@urfu.ru; <https://orcid.0000-0002-8538-938X>

⁴ branslava.vuckovic@pr.ac.rs; <https://orcid.0000-0003-4534-0554>

⁵ Истраживање је подржала Руска научна фондација (пројекат бр. 25-28-00900). Доступно на: rscf.ru/project/25-28-00900/.

⁶ Истраживање је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

⁷ Аутори изражавају захвалност на помоћи у усавршавању методологије и техника петог таласа овог пројекта групи за иницијативу коју представљају регионални огранци, потпредседници Руске академије наука и професорки Н. В. Дулини са докторатом друштвених наука, првој савезној потпредседници Института за социологију у оквиру Руске академије наука, и кандидаткињи друштвених наука Е. Н. Икингрин, професорки Г. С. Широкаловој са докторатом друштвених наука и извршној потпредседници Руског социолошког друштва Е. И. Пронини. За спровођење теренске фазе мониторинга, захвални смо свим члановима регионалних огранака Руског социолошког друштва, свим задуженима за спровођење истраживања на обухваћеним универзитетима. Када је реч о организацији теренске фазе и обраде сакупљених података, захвални смо члановима уралског огранка Руског социолошког друштва, ванредној професорки А. Н. Тарасовој, кандидаткињи друштвених наука, студенткињи магистарских студија на Уралском федералном универзитету Е. И. Початковој и студенту магистарских студија на Уралском федералном универзитету Д. В. Минченку.

Други светски рат у свести руских студената. Истраживање се заснива на подацима мониторинга Руског социолошког друштва, који је спроведен од 2005. до 2025. године. Узорак из 2025. године обухвата 19.236 студената са 82 универзитета. Чланак показује да разумевање сећања на победу у овом рату као капитала даје том сећању друштвено значење и важност. Таква интерпретација формира осећај корисности код субјекта, актуализује искуство прошлости и проширује могућности у садашњости и будућности, чувајући културу сећања нације. У раду се такође показује недоследност патриотског перципирања историје рата код руских студената – раст интересовања за ове догађаје уз очување „деформације сећања“ који се појавио 90-их година 20. века.

Кључне речи: култура сећања, руски студенти, капитал историјског сећања, социолошки мониторинг, јавна социолошка иницијатива

УВОД

Очување идентитета неке нације представља егзистенцијални изазов за становништво сваке земље. Ово је важно истраживачко питање за социологе на међународном нивоу. У потрази за одговорима, настало је засебно научно поље које се може препознати као „култура сећања“. У овом оквиру су од главног значаја методолошке расправе и научна гледишта о колективном сећању, као и однос између политичког дискурса и стварних друштвених процеса чији је циљ очување идентитета разних народа. Колективно сећање може се дефинисати као историјско сећање појединца, породице, народа или државе. Оно се састоји од низа практичних образаца и културних садржаја које појединци усвајају и претварају у идентитет (Kuljić, 2006, str. 9). Као и индивидуално, колективно сећање се гради кроз дијалектику сећања и заборавља. Разумевање друштвених последица наметнутог заборавља или стварања услова за одржавање културног сећања је главни фокус за социологе који могу да разјасне не само механизме већ и узроке и потенцијалне исходе ових процеса у својим земљама (Assmann, 2018; о овом процесу на Косову и Метохији, видети: Vučković, 2024).

Важно је препознати да „историја није ни славна ни срамотна; само наш став према њој може бити славан или срамотан, а ово је блиско повезано са консензусом у вези са тиме ко одлучује шта, зашто и како ће историја бити упамћена, протумачена и представљена“ (Božić Marojević, 2022). У том погледу, случај јавне социолошке иницијативе, коју је покренуло Руско социолошко друштво, као што је изнето у овом раду, од изузетног је значаја. Руски социолози су се током периода од двадесет година самоорганизовали како би документовали друштвени контекст и ефекте чувања или заборављања значајних историјских чињеница и догађаја у свести млађе генерације у својој земљи.

Према изменама и допунама Устава Руске Федерације од 1. јула 2020. године, које су одобрене на референдуму са огромном већином руских грађана, „држава поштује сећање на браниоце Отаџбине и обезбеђује заштиту историјске истине“ (The Constitution...). Према овако дефинисаној логици, руска национална политика примарно тежи да сачува и развије грађански идентитет штитећи и одржавајући историјско сећање у вези са догађајима који садрже историјски значајне чињенице

за нацију. Несумњиво, један од најважнијих историјских догађаја јесте Други светски рат. Русима је то Велики отаџбински рат и победа над фашизмом. У дугом временском периоду, историјско сећање на ову победу представљало је основ националне и међуетничке солидарности земаља које су однеле победу. Сећања на ове трагичне догађаје повезивала су различите генерације и друштвене групе. Пре распада Совјетског Савеза, ово сећање било је повезано и са разним народима у оквиру СССР-а, служећи као међуетнички фактор грађанског идентитета. У савременој стварности, огромна већина Руса старијих од петнаест година (98%), без обзира на пол, узраст или пребивалиште, верује да је очување сећања на Велики отаџбински рат и даље пресудно (*Lest we forget...*). Догађаји таквог значаја за државу и друштво, као и за њихове индивидуалне компоненте, служе као константе које обликују и дају историјску свест појединаца, породица или читавих народа с посебним вредносним елементима тако што чувају њихово представљање заједничке историјске прошлости.

Из тог разлога, Председнички декрет бр. 400, од 2. јула 2021. године, „О стратегији националне безбедности Руске Федерације“, захтева заштиту историјског сећања – замишљену као очување „континуитета у развоју руске државе и њеног историјски створеног јединства, као и супротстављање фалсификовању историје“ (*Decree of the President...*) – као један од стратешких приоритета у обезбеђивању националне безбедности.

Култура сећања је везивна структура која се односи на сваку врсту заједнице (Assmann, 2005), а Ентони Д. Смит сматра да су заједничка историјска сећања конститутивни елемент националног идентитета (Smith, 2010).

Механизам очувања историјског сећања блиско је повезан са стварањем патриотизма. У оквиру идеолошког и нормативног дискурса државне политике, у којем сећање на историјске догађаје лежи у основи информативне и на догађајима утемељене агенде патриотског образовања, социолози примећују настанак разних значења патриотизма и повезане трансформације које се дешавају у јавној свести. Ново схватање патриотизма јавља се међу младима, све више као право на љубав према земљи, а не као дужност или обавеза (*Patriotism and patriots...*).

Данас нас од догађаја из Другог светског рата дели осамдесет година. Током овог периода, Русија је изражавала различите ставове према очувању историјског сећања код нових генерација. Проблеми су били очигледни још током совјетске ере. Можемо поменути, на пример, музички подстицај из 1961. године: „Због војне части и истине, ветерани, носите своје медаље!“. Упадљивија промена у јавном тумачењу ових ратних догађаја догодила се током перестројке и наставила се током формирања нове руске државе. Деведесетих година 20. века, званична руска политика показивала је јасно одрицање од социјалистичке прошлости, праћено огромним дискредитовањем свега што је совјетско, укључујући и Велики отаџбински рат (Toshchenko, 2020, стр. 19). Ставови према самом патриотизму добили су негативан емоционални призвук (*Fundamentals of Patriotic Education...*, стр. 8), доводећи до антипатриотских осећања у руском друштву, нарочито међу младима.

У контексту геополитичке конфронтације, прожимање историјских константи значењима и упуштање у опсежне и двосмислене расправе у вези са њиховим тумачењем ствара опасност од значајних трансформација јавног мњења, како у Русији, тако

и у другим земљама, без обзира на то да ли су оне пријатељски или непријатељски настројене према Руској Федерацији (Kiknadze, 2022).

Космополитски модел историјског сећања (Shevchenko, 2022, str. 453–455), усмерен ка универзалним либералним вредностима и критичком погледу на домаћу историју, добио је замаха усред интензивираних глобалистичког дискурса 20-их година 20. века. Овај модел активно проширује семантичку разноврсност тумачења Другог светског рата, додатно истичући мозаичку и плуралистичку природу историјске свести и сећања међу младима (Shirokalova, 2021). У овом оквиру, често истовремено постоје идеје које нису у потпуности у складу са националним интересима, породичним историјским сећањем или индивидуалним личним повестима (Ponomareva, 2020; Fyodorov & Golyadkin, 2020; Marmazova & Fomenko, 2021). Самим тим, свест младих је пријемчива, флексибилна и релативно „савитљива“ на спољне изазове. Услед глобализације и антрополошких карактеристика специфичних за узраст, млади људи дословно „упијају“ евалуативни и дискурзивни садржај историјских константи. Као резултат, данашња руска омладина развила је флуидно, флексибилно и често парадоксално колективно и породично историјско сећање, производећи разноврсне перцепције у погледу значаја победе над фашизмом у Другом светском рату⁸.

Сложеност перцепције историјског сећања међу младима повећана је све већом временском дистанцом између Великог отаџбинског рата и свакодневног живота млађе генерације. Овај изазов појачан је све мањом могућношћу прибављања информација од непосредних учесника ових догађаја, као и дивергентним утицајима разних агената социјализације. У сагледавању прошлости своје земље, млади људи наилазе на низ перспектива и тумачења догађаја – од објективно препричане „историјске истине“ то разних облика фалсификовања.

Упркос скорашњим напорима да се подстакне патриотско образовање и традиционалне руске вредности, млади су истовремено изложени западноевропским начелима и идејама у вези са одрживим глобалним развојем. Осим тога, високошколско образовање као главни агент социјализације у последњим деценијама наглашава отвореност према међународној сарадњи и глобалним образовним трендовима, чак и када су интегрисани у државне патриотске агенде. Због тога данашња омладина одржава везу са својом породичном историјом и локалном „отаџбином“, а истовремено је усмерена и ка пацифизму и космополитизму.

Почетком 21. века постао је очигледан упадљив „дефицит“ историјско-социолошког знања о руском друштву. Теоријски и информативно, ово се метафорички описује као „бела тачка“ или „црна рупа“, позивајући социологе да посвете пажњу историјском сећању (Romanovsky, 2013, str. 50–66). У исто време, недостатак патриотизма међу грађанима и омладином постао је до те мере критичан да је 18. јула 2005. године руска влада поново увела државни програм „Патриотско образовање грађана Руске Федерације у периоду 2006–2010“, заједно са специјализованим савезним пројектом.

У складу с овом логиком, истраживачка иницијатива Руског социолошког друштва за проучавање студентских ставова према Великом отаџбинском рату имала

⁸ Што је у сагласности са Албваксовим ставом да сећања одређују различите друштвене групе којима припадамо (Halbwachs, 1992).

је за циљ да се добију социолошки подаци ради делотворних политичких одлука у вези са спровођењем грађанско-патриотског образовања и чувањем културе сећања у руском друштву. Пројекат је представљао одговор на захтев за социолошким истраживањем о историјском сећању студената, спајајући теоријско-методолошку анализу историјског сећања, грађанско ангажовање и патриотизам са емпиријским проучавањем мишљења, перцепција и процена студената као изузетно способне друштвене групе. Пројекат је значајан не само због процене степена подршке младих за званичну политику већ и због препознавања трансформација које се одвијају у патриотској свести младих, као и ризика, изазова и недостатака, како би се обезбедио одржив друштвени договор у којем историјско сећање консолидује све слојеве и групе друштва, истовремено штитећи појединачне и државне интересе.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Колективна природа пројекта види се не само у сакупљању емпиријских података већ, пре свега, у интеракцији руских социолога у развоју методолошких темеља пројекта. Колективна социолошка креативност одражава се у монографијама Руског социолошког друштва, које се објављују после сваког таласа проучавања (Modern Russian Students..., 2011; The War Was the Day before Yesterday..., 2015; Thank You, Great-Grandfather..., 2020).

Још од прве фазе, као темељ је послужило мишљење Ж. Т. Тошченка о међусобној повезаности историјске свести и историјског сећања. Тошченко је суштину и садржај историјске свести разумео као низ идеја, погледа, представљања, осећања и ставова који одражавају перцепцију и евалуацију прошлости у читавој њеној разноврсности, које су карактеристичне и за друштво у целини и разне социо-демографске, социо-професионалне и етно-социјалне групе, као и за појединце. Посебно значајан аспект био је социолошки приступ проучавању историјске свести као стварног и функционалног феномена израженог у ставовима одређених појединаца. У исто време, важно је сагледати шта су социолози описали као „дифузност“ историјске свести и селективности индивидуалног сећања (Toshchenko, 2020). Даљи развој методологије пројекта одвијао се продубљивањем и елаборацијом ових идеја.

Кључни концепт историјског сећања, као важна компонента историјске свести, тумачи се као

„скуп знања и представљања, вредности и симбола, идеја и уверења, обичаја и традиција, норми и правила понашања који се преносе из једне генерације у другу. Оно представља срж етничког и културног самопрепознавања једног народа и има значајан утицај на регулисање понашања појединаца, колектива, друштвених група и класа, етноса и друштва у целини“ (Boykov & Merkushev, 2003, стр. 11).

Социолози из Руског социолошког друштва стално су се позивали на идеје Мориса Албваса о „оквирима“ колективног и индивидуалног сећања (Halbwachs, 2007), истичући да се сећање развија у хетерогеном, историјски обликованом и фрагментираном друштвеном простору, те да се истовремено гради и деформише (Zenkin, 2007).

У оквиру колективне дискусије утврђене су одлике историјског сећања: оно спаја актуелизацију и селективност, наглашавајући одређене историјске догађаје и игноришући друге (Toshchenko); оно представља један од темеља свести појединца о свом „сопству“ у породичном пореклу и историји свог народа, као и схватање значења „ми“ у националној и културној заједници земље (Boykov & Merkushin); оно представља стални дијалог између прошлости и садашњости (Saralieva) и има друштвено-културни карактер (Dulina).

У мониторингу, историјско сећање се сагледава у контексту настанка патриотизма и грађанске свести, а схваћено је као низ основних вредности, норми и улога успостављених у датом тренутку и прихваћених као стандард. Критеријум за одређивање нивоа грађанске свести појединца јесте кореспонденција између друштвеног модела, објективизованог као декларисане, могуће и жељене карактеристике особе, и стварног понашања појединца као вршиоца грађанских улога (Gavrilyuk & Malenkov). Патриотизам се схвата као друштвено и морално начело које карактерише ставове грађана према њиховој земљи. У пракси, овакав став се исказује у сложенем низу осећања, знања, вредносних усмерења, ставова и деловања, обично изражених као љубав према Отаџбини. Анализа патриотизма истиче структурне компоненте: мотивисане потребом, интелектуално-емоционалне (знање, гледишта, уверења), бихевиоралне и вољне. Патриотизам се сагледава из перспективе његове социолошке операционализације. У том смислу, његово широко прихваћено тумачење као љубави према Отаџбини изражава се кроз забринутост за интересе и историјску судбину нечије земље; кроз понос на достигнућа и критику недостатака; кроз поштовање историјске прошлости и традиција нечије отаџбине; кроз везаност за место рођења или пребивалишта; кроз спремност на самопожртвованост, борбу против државних непријатеља и заштиту националних интереса (Levashov).

У каснијим фазама, проширено је концептуално тумачење овог феномена. Прво, нагласак се ставља не само на љубав грађана према заштити отаџбине већ и на реципрочну „љубав и заштиту“ њених бранитеља од стране Отаџбине (Vishnevsky). Друго, истиче се компонента активности и континуитет повезан са учешћем млађе генерације „у процесима сталног, колективног очувања и ритуално-симболичког обликовања колективног сећања на Велики отаџбински рат 1941–1945“ (Romanova, 2017, str. 40). На пресеку историјског сећања и грађанске свести, истиче се активност субјекта у којем патриотизам не остаје само на речима већ се остварује у пракси.

На овој основи, Л. М. Дробужева развила је идеју да представе и осећања грађанског идентитета „формирају образовни систем, медији, уметничка култура, симболи и обреди, језик и религија, историјско наслеђе као део културног капитала“ (Drobizheva, 2018, str. 107–119). У методолошком оправдању петог таласа наглашава се концепт историјског сећања као капитала. Овај приступ је омогућио спајање историјског наслеђа и репродукције прошлог искуства које ће бити искоришћено у садашњости, али и за грађење будућности. Историјско сећање се у овој ажурираној перспективи тумачи не само као знање које је пожељно, емоционално прихваћено и нормативно, већ и значајно, битно, занимљиво и корисно појединцима. Субјективност младих људи који поседују ово знање, заједно са њиховим способностима, мотивацијом да делују и прошлим искуством наглашава се у практичном спровођењу данас и сутра.

Помоћу овакве личне активности, историјско сећање се преображава из познавања историје земље и емоционално-афективног односа – љубави према Отаџбини – у стварно деловање које обезбеђује стабилност и перспективност друштвено-културног и привредног развоја земље, штитећи интересе сопственог народа. Важно је то што неостварени капитал губи свој значај како на индивидуално-личном, тако и на друштвеном нивоу. Појединци губе ресурсе, укључујући време и труд које су уложили у акумулацију капитала. Исто тако, државни трошкови за меморијалну пропаганду, комеморативне праксе, културно-историјско образовање и просвећивање, као и патриотско образовање губе своје значење и оправданост.

Историјско сећање на Велики отаџбински рат сматра се не само друштвено-културним капиталом већ и конструктом друштвеног капитала. Оно појединцу пружа проширење прилика за добијање средстава, стабилност повезаности са другим члановима друштва, укљученост у праксе грађанског учешћа и ангажовање у активностима чији је циљ постизање јавног добра (Mersiyanova & Ivanova, 2021); друштву и заједницама оно обезбеђује снагу друштвене кохезије (Mararitsa et al., 2018), а када је реч о држави, оно доприноси квалитету људског капитала.

Сада ћемо описати методологију и податке из пет таласа мониторинга. Савезни мониторинг, који се спроводи преко 20 година (2005–2025), има не само истраживачку већ и образовну и просветитељску функцију. С годинама се обим мониторинга проширио. Пројектни узорак је *ad hoc* природе. За ово проширивање заслужно је укључивање испитаника са разних руских универзитета и факултета, као и образовних установа из бивших совјетских република. Треба напоменути да су у упоредној анализи употребљени само подаци добијени од студената са руских универзитета и са руским држављанством.

Године 2005. анализирана су мишљења 1.084 студента из шест руских градова; године 2010. анализирана су мишљења 3.052 студента из шеснаест градова; затим 2015. године – мишљења 4.652 испитаника из седамнаест градова; године 2020. било је 10.065 испитаника из тридесет четири града, а 2025. године – 19.236 студената из двадесет девет градова (укупно, више од 26.000 испитаника учествовало је у петом таласу мониторинга). Комплетне информације о учесницима пројекта и карактеристикама узорка у сва четири таласа детаљно су дате у заједничкој монографији чланова Руског социолошког друштва (Thank you, great-grandfather..., стр. 21–29).

Теренска фаза последњег таласа трајала је од децембра 2024. до фебруара 2025. године. Анализирани узорак састојао се од 67% студенткиња и 33% студената из 82 високошколске установе широм федералних области. Језгро узорка обухватило је 35 универзитета од којих је сваки имао више од 200 учесника у истраживању. Одговоре на упитник дали су углавном студенти основних студија (72%) и студенти специјалистичких програма (24%). У оквиру узорка, 44% су били студенти прве, 22% студенти друге, 16% студенти треће и 13% студенти четврте године. Свега 5% узорка чинили су студенти завршне године специјалних и магистарских програма.

Значајна одлика мониторинга јесте очување „основног скупа“ питања, што омогућава препознавање динамике током времена. Унутар појединачних таласа укључена су додатна питања у складу са продубљивањем методолошке основе пројекта. У таласу 2010. године, додата су питања која су проширивала могућности

препознавања садржаја историјског сећања младих у догађајима и личностима, као и у књижевним, музичким и филмским делима, и за процену патриотске самоидентификације младих. У четвртм таласу је мониторинг забележио ставове и стварно учешће студената у сверуској грађанској иницијативи „Бесмртни пук“, у волонтирању уопште, а нарочито у покрету „Добровољци победе“. Године 2020. уведена су питања која проблематизују ставове студената према алтернативним позицијама и оценама историјског сећања. У последњем таласу су додата питања којима се бележе ставови младих према разним политичким усмерењима, укључујући и геополитику, као и питања која студентима омогућавају евалуацију иницијатива, конкретних пројеката, програма и активности у оквиру патриотског образовања младих.

У свим таласима проучавања до 2025. године подаци су обрађивани помоћу програма *Vortex* (D. V. Škurin). У последњем таласу је истраживачка група уралског огранка Руског социолошког друштва обрађивала податке помоћу SPSS.

Један од проблематичних аспеката „добровољно заснованог“ истраживања јесте немогућност потпуног спровођења панел студија у складу са методологијом ове врсте анкете у градовима и на одређеним универзитетима. Организатори су имали за циљ да у проучавање укључе редовне партнере – градове и универзитете чији су студенти већ учествовали у претходним таласима проучавања. Ово се све више постиже са сваком таласом проучавања. Сходно томе, у оквиру наше јавне социолошке иницијативе, регионални огранци Руског социолошког друштва, чији су студенти учествовали у разним таласима мониторинга, у стању су да обаве упоредне анализе својих градова и универзитета.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Да би се оценила перцепција коју руски студенти имају о Великом отаџбинском рату, постављено им је алтернативно питање: „Слажете ли се са тврдњом да је Велики отаџбински рат био давно, те вас то не занима?“ Испитаници су могли да изразе слагање, делимично слагање или неслагање са овом тврдњом ([Табела 1](#)).

Године 2025. је међу руским студентима забележен пораст броја оних који се нису слагали са идејом да је Велики отаџбински рат временски удаљен и да није вредан пажње. Поред тога, само интересовање постало је дубље: опао је број испитаника који се делимично не слажу, док је број оних који се нимало не слажу порастао. Најважније је то што је прекинут претходно настали тренд повећане дистанце између прошлих догађаја и савремене генерације – која слаби сећање на прошлост. Такође је неопходно напоменути да интересовање појединаца повезује емоционалну ангажованост са потребом за сталним освртањем на прошлост.

Другачији поглед на перцепцију Великог отаџбинског рата види се у ставовима студената према предстојећој годишњици победе над фашизмом. Упитник је укључио питање: „Ближи се 80. годишњица победе. Какве мисли и осећања у вама изазива овај датум?“ Студентима су понуђене четири алтернативне тврдње које одражавају различите приступе вредновању овог празника ([Табела 2](#)).

Као и у претходним фазама мониторинга, у перцепцији студената преовладава слика (која је постала још значајнија у поређењу са 2020. годином) о великој победи као

примеру хероїства, несебичности и љубави према Отаџбини коју старије генерације приказују млађима. Супротно мишљење – да су хероїство и самопожртвованост током Великог отаџбинског рата страни већини младих људи – има свега 6% испитаника. Позитивне промене могу се приметити и у друга два параметра. Подршка мишљењу да је сећање на велику победу сачувано у свести вршњака највећа је у свим таласима мониторинга (22%). Насупрот томе, сагласност са алтернативним мишљењем – да сећање бледи или пада у сенку услед других догађаја – била је најнижи забележен параметар током периода мониторинга.

Резултати петог таласа потврђују закључке добијене у почетним таласима. Прво, упадљиво су преувеличана катастрофална осећања у вези са „потпуним генерацијским раскидом“ и нихилистички став савремене омладине према великој победи над фашизмом. Друго, стварање сећања на велику победу („Нико није заборављен, ништа није заборављено“) међу данашњом омладином не може бити препуштено случају и не би требало да буде кампањског карактера (од једне годишњице до друге), већ уместо тога треба да буде сталног и систематичног карактера (Modern Russian students ..., 2011, стр. 95–96).

Заинтересованост студената за Велики отаџбински рат мерена је одговорима на питање: „Да ли мислите да имате довољно знања о Великом отаџбинском рату?“. Приликом оцењивања да ли су испитаници сматрали да су адекватно информисани, фокус није био на самој самопроцени (која, без јасног разумевања нивоа и садржаја знања, има ограничену информативну вредност). Важније је било утврђивање степена у којем је развијена потреба за проширивањем овог знања (Табела 3).

Упоредна анализа показује пораст позитивне самопроцене. Године 2025. удео оних који нису имали довољно знања о Великом отаџбинском рату смањен је са 8% током 2020. на 4% у таласу 2025. године. Ово можда показује свеукупну промену у тону ставова о великој победи, како у пропаганди, тако и у јавном мњењу. Што се тиче жеље за допуном знања, она је унеколико опала у последњих пет година – са 43% на 36%.

Циљ грађанско-патриотског и војно-патриотског образовања јесте да се изгради грађанин-патриота. Позитиван аспект последњег таласа мониторинга јесте све веће самопрепознавање испитаника као патриота (Табела 4).

Већина студената себе сматра патриотима, а позитивно самопрепознавање уопштено доминира у студентској заједници. Оно што је ново јесте садржај овог самопрепознавања у свести младих. Јаснија патриотска идентификација јавља се услед смањеног удела оних који су неодлучни или против ове идеје. Број студената који се дефинитивно идентификују као патриоте порастао је два и по пута. Године 2025. се 41% свих анкетираних руских студената изјаснио као патриоте, али с извесним резервама.

Самопрепознавање је додатно одређено значењем које испитаници придају појму „патриотизма“. Да би се схватило како студентска омладина доживљава овај појам, постављено је питање: „Шта значи бити патриота своје земље?“ с вишеструким понуђеним одговорима (Табела 5).

Видљив је развој трендова који су већ примећени у претходним таласима мониторинга. Приоритет емоционално-сентименталне компоненте (понос на своју земљу; поштовање ветерана и историје своје земље) и когнитивне компоненте (познавање

историје своје земље) патриотизма све више се комбинује са растућим значајем активног патриотизма (одговорност за оно што се дешава у земљи; поштен и савестан рад; активно учешће у друштвено-политичком животу земље и, најбитније од свега – спремност на самопожртвованост у интересу народа). У том контексту, током пет година, удео испитаника који сматрају патриотизам застарелим концептом преполовио се са 13% на 6%. Међу показатељима додатим у претходном таласу, упадљив је пораст асоцијација које повезују патриотизам са волонтерским активностима.

Јачање активне димензије патриотизма може се илустровати коришћењем података мониторинга заснованог на учешћу испитаника (или њихове спремности на учешће) у припреми и одржавању прослава и уобичајених пракси на Дан победе, односно 9. маја. Списак могућих алтернативних одговора обухватио је разне врсте активности, како групне, проактивне праксе на широком друштвеном плану (полагање цвећа, учешће у прославама, укључивање у кампању „Бесмртни пук“, честитке ветеранима), тако и породичне праксе на ужем локалном плану (гледање параде на телевизији, породична окупљања, шетње, обилазак гробља) (Табела 6).

У свакој анкети постоје одговори испитаника који су „изненадили“ социологе. Одговори на ово питање изненадили су нас у два наврата. Први пут 2020. године, када је само половина испитаника (54%) изразила заинтересованост за гледање параде на Црвеном тргу и у својим градовима. Пет година касније, упадљива је стабилност („ритуалност“) пракси понашања на Дан победе. Благо је порастао број оних који су гледали параду или славили „за свечаном трпезом“. Реорганизовање кампање „Бесмртни пук“ није значајно утицало на број учесника. Број испитаника који су честитали ветеранима благо је опао; међутим, треба напоменути и то да се, нажалост, и сам број ратних ветерана смањује. Најважније од свега је то што је број студената који 9. мај не сматрају даном сећања и поноса на „нашу победу“ и „празником са сузама у очима“, него обичним даном, опао са 28% на 23%.

Да би се добиле информације о плановима за дан годишњице, у упитник је додато питање: „Како учествујете (или планирате да учествујете) у припреми и прослави 80. годишњице победе?“ У алтернативе су укључене само колективне, проактивне врсте активности: учешће у кампањи „Бесмртни пук“, парада или прослава, припрема прославе, такмичења, сусрети са ветеранима и друго (Табела 7).

Питање о учешћу у припреми прославе 80. годишњице победе довело је поједине испитанике у тежак положај (нарочито оне који су одговарали на крају зимског семестра). На њиховим универзитетима и у њиховим градовима, планови за празничне догађаје још нису били завршени или, још вероватније, ове информације још нису биле пренете студентима. Уверени смо да је ово разлог за благ пораст броја неопредељених испитаника; сваки други студент (50%) није могао да да коначан одговор. Међутим, ово питање такође је открило веома важан аспект ставова студената према Дану победе. Током пет година, удео студената који су претходно одлучили да не учествују ни у каквим активностима смањен је са 17% на 11%. Међу онима који су одлучили да учествују у припремама није примећена значајна разлика у видовима учешћа у последња два таласа мониторинга: један од пет студената (21%) планирао је да учествује у кампањи „Бесмртни пук“, док је 14% намеравало да учествује у парадии или прослави. Један од десет испитаника наговестио је да би желео да учествује у припреми прославе или у неком такмичењу посвећеном овом датуму.

У претходном таласу је од испитаника увек тражено да оцене низ тврдњи које су биле мање-више алтернативне у односу на званични став. У таласу 2025. године ово питање је поновљено (Табела 8).

Пре упоређивања и анализирања одговора испитаника, важно је напоменути две ствари. Разматрајући повећане покушаје током 90-их година 20. века да се совјетска историја представи као својеврсни неуспех у развоју руског друштва, Ж. Т. Тошченко је 2000. године нагласио да „изгледа да се национална самосвест као таква брани од напада, неспремна да прихвати оно што би могло да пољуља национално достојанство, историју земље и историју човековог *сойства*“ (Toshchenko, 2001). Друга ствар јесте закључак М. К. Горшкова и Ф. Е. Шерегија, донет на основу вишегодишњег социолошког истраживања, о неприхватљивости недвосмислено критичке или оптужујуће оцене младих: „светоназор омладине, у смислу грађанског идентитета, уопштено на одговарајући начин одражава структуру друштва које се трансформише“ (Gorshkov & Sheregi, 2019).

Парадоксално, стабилност историјског сећања коју је приметио Ж. Т. Тошченко манифестује се у истрајности идеја и мишљења која су наметнута (и која се понекад и даље намећу) значајном броју студената.

Наравно, забрињавајуће је то што се, упркос целокупном продубљивању патриотских ставова и осећања међу студентима, деформације патриотске свести веома споро превазилазе, а неке од њих – као што су изједначавање „рата са споменицима“ и „декомунизације“ – чак су израженије. Међутим, иако је забележен спор пад броја студената спремних да „дискутују“ да ли су бандеровци и „шумска браћа“ били „борци“ за независност Украјине и балтичких држава, мора се узети у обзир званична политика руководства тих земаља, као и оних који их подржавају – признатих или непризнатих страних агената.

ЗАКЉУЧАК

Током 20 година спровођења пројекта, појавио се и развио квалитативно нов тип истраживања, с мало аналогија у домаћој (па чак и глобалној) социологији, који примењују чланови јавне научне организације. Савезни мониторинг који руски социолози спроводе као јавну иницијативу представља пример консолидације стручне заједнице социолога у једној веома великој земљи и продубљивања „сарадње засноване на поверењу“ унутар њиховог невладиног удружења. Колективне дискусије о методолошким проблемима који се односе на стварање културе сећања, патриотизма и историјског сећања у социологији омладине нису само продубиле и прошириле тумачење резултата мониторинга у сврху развоја препорука о унапређењу грађанско-патриотског образовања међу студентима у Русији, већ су такође постале озбиљна област за развој руске социолошке науке. Ово се може сматрати доприносом стручне заједнице социолога у стварању националног колективног идентитета. Свако размишљање о колективном памћењу истовремено се односи на одређени колективни идентитет. Размишљајући о својој прошлости, „група постепено постаје свесна свог идентитета“ (Halbwachs, 2007, стр. 58).

У том погледу, посебно је занимљиво посматрати како руски социолози који проучавају историјско сећање доприносе очувању културе сећања у свом народу. Историјска перспектива о ситуацијама очувања историјског сећања у Русији и заборављања историјских догађаја на Косову и Метохији показује, с једне стране, уједињену структуру културе сећања као друштвеног феномена. С друге стране, ово јасно показује улогу социолога из разних земаља у откривању теоријских аспеката овог друштвеног проблема и утицаја на друштвену реалност културе сећања у њиховим земљама у различитим политичким контекстима. Ниче је био потпуно у праву када је рекао да је живот немогућ без заборављања, али је смислен живот немогућ без сећања (Vučković, 2024, str. 1111).

Какви су резултати претходних таласа социолошког мониторинга, који омогућавају не само процену динамичког историјског сећања него и вредновање културе сећања у руском народу? Забележено је, иако не директно, повећано интересовање руских студената за победу над фашизмом у Другом светском рату као највећем догађају 20. века. Појачан је тренд трансформисања патриотизма из усменог, емоционалног и афективног у активни патриотизам. Плурализам историјског сећања о Великом отаџбинском рату је очуван међу студентима и, у појединим аспектима, чак је и појачан. Последице и противречности у организовању грађанско-патриотског образовања – као кључни смер данашње државне политике о младима – сувише споро се превазилазе. И даље опстају двосмислености у тумачењу и приказивању бројних историјских догађаја (компоненте „историјске истине“) младима. Наставља се јавна расправа о многим најважнијим чињеницама за руску историју, што негативно утиче на историјску свест младих људи. Осим тога, несклад између оцена младих и историјски оправданих и документарно подржаних тумачења и значења и даље се користи за критиковање млађе генерације.

Примећено је да се с временом мењају како садржај који обликује културу сећања међу младима, тако и сам процес преноса (технологије, праксе) одређеног знања, чињеница и њиховог тумачења. У том погледу, промене у облику преношења такође носе извесне ризике по очување овог културног наслеђа (Vučković, 2022). Неопходно је пажљиво вредновати не само друштвену понуду комеморативних пракси за омладину већ и свесно одабрати „нове носиоце“ међугенерациског преношења ради очувања културе сећања на кључне вредности и значења. У овом случају, социологија омладине – као и јавна социологија у целини – и даље не врши у потпуности своју друштвено-заштитну функцију. Још увек се потцењује потенцијал младих као нове генерације која ствара субјекте.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Assmann, A. (2018). *Forms of Forgetting*. Beograd: Clio. [In Serbian]
Assmann, J. (2005). *Cultural Memory*. Zenica: Vrijeme. [In Serbian]
Boykov, V. E., Merkushev, V. I. (2003). Historical consciousness in modern Russian society: state and trends of formation. *Sociology of Power*, 2, 5–22. [In Russian]

- Božić Marojević, M. (2022). Remembering Contested Legacies of the Pastor When the Culture of Remembrance Gives Way to the Cancel Culture. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 52 (4), 259–275. <https://doi.org/10.5937/zrffp52-38747> [In Serbian]
- Decree of the President of the Russian Federation of 02.07.2021 No. 400 “On the National Security Strategy of the Russian Federation”. Part IV. Available at: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_389271/1e2b5c5fc29c839c457c3d876e9cc7b475bc7d45 [In Russian]
- Drobizheva, L. M. (2018). *Civil Russian identity: dynamics and potential in the consolidation of a multi-ethnic society. Ethnic and religious diversity of Russia*. IEA RAN. [In Russian]
- Fundamentals of Patriotic Education of Citizens of the Russian Federation: Methodological Recommendations*. (2022). Moscow: Rosmolodezh; Russian Centre for Civic and Patriotic Education of Children and Youth. [In Russian]
- Fyodorov, A. B., Golyadkin, G. N. (2020). World War II in the doodle mirror of Western historiography. *Bulletin of St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 2 (86), 57–64. [In Russian]
- Gorshkov, M. K., Sheregi, F. E. (2019). *Russian youth in the context of sociological analysis*. Moscow: Federal Research Centre of the Russian Academy of Sciences. <https://doi.org/10.19181/monogr.978-5-89697-317-1> [In Russian]
- Halbwachs, M. (2007). *Social Framework of Memory*. New Publishing House.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Kiknadze, V. G. (2022). “The power of the truth” Defending history as a strategic priority of ensuring Russia’s national security. *Military History Journal*, 9, 4–15. [In Russian]
- Kuljić, T. (2006). *Memory Culture: Theoretical explanations of the use of the past*. Beograd: Čigoja štampa. [In Serbian]
- Lest we forget. Results of the study by the All-Russian Public Opinion Research Centre. Available at: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/chtoby-pomnili> [In Russian]
- Mararitsa, L. V., Kazantseva T. V., Pochebut L. G., Svetsitskiy A. L. (2018). The contribution of the individual to the group’s social capital: the structure of altruistic investment. *Social Psychology and Society*, 9 (1), 43–66. <https://doi.org/10.17759/sps.2018090104> [In Russian]
- Marmazova, T. I., Fomenko, M. V. (2021). Attempts to falsify history in the fight against Russia: reassessment of the results of the World War II. *Modern scientific thought*, 2, 95–99. <https://doi.org/10.24412/2308-264X-2021-2-95-99> [In Russian]
- Mersiyanova, I. V., Ivanova, N. V. (2021). Is it difficult or easy to be an engaged citizen during a pandemic outbreak? *Monitoring of public opinion: economic and social changes*, 2, 340–361. <https://doi.org/10.14515/monitoring.2021.2.1705>
- Modern Russian students: historical memory of the Great Patriotic War and the formation of patriotism and citizenship* (2011). Edited by Yu. R. Vishnevsky. UrFU. [In Russian]
- Patriotism and patriots. Should everyone be a patriot? Results of the study by the Public Opinion Foundation. Available at: <https://fom.ru/TSennosti/14882> [In Russian]
- Ponomareva, E. G. (2020). The World War II and its falsification in the Russian youth representation. *RUDN Journal of Sociology*, 20 (2), 307–322. <https://doi.org/10.22363/2313-2272-2020-20-2-307-322> [In Russian]

- Romanova, K. S. (2017). Discourses of historical memory (continued). *Scientific journal "Discourse-Pi"*, 1, 36–42. [In Russian]
- Romanovsky N. V. (2013). New in sociology – “memory boom”. In: Zh. T. Toshchenko, *New ideas in sociology*. UNITY-DATA. [In Russian]
- Shevchenko, O. M. (2022). Historical Memory in the Consolidation of Russian Society: Constructive and Destructive Potential. *Global Conflict and the Outlines of the New World Order: XX International Likhachev Scientific Readings*, June 9–10, 2022. St. Petersburg: SPbGUP [In Russian]
- Shirokalova, G. S. (2021). Historical memory of the great patriotic war: reasons for pluralism. *Bulletin of the Institute of Sociology*, 12 (2), 19–35. <https://doi.org/10.19181/vis.2021.12.2.709> [In Russian]
- Smith, A. (2010). *National Identity*. Beograd: Biblioteka XX vek; Krug. [In Serbian]
- Thank you, great-grandfather, for the Victory...: a monograph based on the materials of the monitoring “Russian students about the Great Patriotic War”* (2020). Ed. Yu. R. Vishnevsky. Ural University Publishing House. [In Russian]
- The Constitution of the Russian Federation (adopted by popular vote on 12.12.1993 with amendments approved during the all-Russian vote on 01.07.2020. Article 67.1). Available at: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/95c44edbe33a9a2c1d5b4030c70b6e046060b0e8/ [In Russian]
- The war was the day before yesterday... Russian students about the Great Patriotic War: materials of the monitoring “Modern Russian students about the Great Patriotic War”* (2015). Edited by Yu. R. Vishnevsky. Ural University Publishing House. [In Russian]
- Toshchenko, Zh. T. (2020). What happens to the historical memory of the Great Patriotic War? *Sociological Studies*, No. 5, 18–22. DOI: [10.31857/S013216250009419-3](https://doi.org/10.31857/S013216250009419-3) [In Russian]
- Toshchenko, Zh. T. (2001) *Paradoxical Man*. Gardariki.
- Vučковић, B. B. (2024). Forms of coerced forgetting as a function of identity change in Kosovo and Metohija. *Sociološki pregled*, 58 (4), 1086–1113. <https://doi.org/10.5937/socpreg58-52373>
- Vučковић, B. B. (2022). Changing the carriers of cultural memory through the prism of Debray’s mediological theory. *Sociološki pregled*, 56 (1), 141–164. <https://doi.org/10.5937/socpreg56-36662>
- Zenkin, S. N. (2007). Maurice Halbwachs and modern humanities. In: M. Halbwachs, *Social framework of memory*. Moscow. [In Russian]

APPENDIX/ПРИЛОГ

Table 1: Do you agree with the statement “The Great Patriotic War was long ago; I am not interested in it”? (% of the respondents) / Табела 1: Слажете ли се са тврдњом „Велики отаџбински рат је био давно, то ме не занима“? (% од броја анкејтираних)

Alternative/Алтернативе	Monitoring waves / Таласи мониторинга				
	2005.	2010.	2015.	2020.	2025.
Agree/Слажем се	7	2	2	5	5
Somewhat disagree/Делимично се не слажем	-	16	14	27	23
Disagree/Не слажем се	93	82	84	68	72
Total/Укупно	100	100	100	100	100

Table 2: The 80th Anniversary of Victory is approaching. What thoughts and feelings does this date evoke in you? (% of the respondents) / Табела 2: Ближи се 80. годишњица победе. Какве мисли и осећања у вама изазива овај датум? (% од броја испитаника)

Alternative/Алтернативе	Monitoring waves / Таласи мониторинга				
	2005.	2010.	2015.	2020.	2025.
The feat of older generations, their selflessness and love for the Motherland will serve as an example for new generations / Подвиг старијих генерација, њихова самопожртвованост и љубав према отаџбини биће пример новим генерацијама	48	56	62	50	56
Over the years, the memory of the war is increasingly fading in the minds of new generations, overshadowed by other events and problems / С временом се сећање на рат све више брише из свести нових генерација и у сенку га бацају други догађаји и проблеми	36	23	19	24	16
The memory of the past war is preserved in the minds of my peers / Сећање на прошлост рата се чува у свести мојих вршњака	6	10	11	17	22
Heroism and self-sacrifice during the Great Patriotic War are alien to a significant part of the youth / Хероизам и самопожртвовање током Великог отаџбинског рата су страни значајном делу младих	10	11	9	9	6
Total/Укупно	100	100	100	100	100

Table 3: *Do you think you have enough knowledge about the Great Patriotic War? (% of the respondents)* / Табела 3: *Да ли мислите да имате довољно знања о Великом отаџбинском рату? (% од броја испитаника)*

Alternative/Алтернативе	Monitoring waves / Таласи мониторинга	
	2020.	2025.
Yes/Да	22	35
Not quite, I should know more / Нисам сасвим, требало би да знам више	43	36
Not quite, but it's enough for me / Нисам сасвим, али ми је довољно	27	25
No/Не	8	4
Total/Укупно	100	100

← НАЗАД

← BACK

Table 4: *Can you call yourself a patriot? (% of the respondents)* / Табела 4: *Можеће ли седе назвајти патриотом? (% од броја испитаника)*

Alternative/Алтернативе	Monitoring waves / Таласи мониторинга			
	2010.	2015.	2020.	2025.
Yes/Да	24	29	17	41
Rather yes than no / Претежно да него не	58	55	47	41
Rather no than yes / Претежно не него да	14	13	17	7
No/Не	4	3	9	5
Hard to say / Тешко је рећи	-	-	10	6
Total/Укупно	100	100	100	100

← НАЗАД

← BACK

Table 5: *What does it mean to be a patriot of your country? (% of the respondents)** / Табела 5: *Шта значи бити патриота своје земље? (% од броја испитаника)*

Alternative/Алтернативе	Monitoring waves / Таласи мониторинга				
	2005.	2010.	2015.	2020.	2025.
Feel pride in your country / Бити поносан на своју земљу	62	59	73	52	62
Respect and know the history of your country / Поштовати и познавати историју своје земље	67	70	77	62	60
Feel a sense of responsibility for what happens in the country / Осећати одговорност за оно што се дешава у земљи	32	34	42	53	55
Respect participants of the Great Patriotic War, elderly people, and people with disabilities / Поштовати учеснике Великог отаџбинског рата, старије особе и особе са инвалидитетом	40	50	65	50	47
Be ready to make personal sacrifices for the interests of the country / Бити спреман на личну жртву за интересе земље	16	16	27	32	33

← НАЗАД

← BACK

Work honestly and conscientiously / Радити поштено и савесно	11	11	23	24	30
Participate in the social and political life of the country/ Учествовати у друштвеном и политичком животу земље	16	16	27	32	29
Follow traditional values in everyday life / Придржавати се традиционалних вредности у свакодневном животу	-	-	-	13	18
Not avoid military service / Не избежавати служење војног рока	14	13	31	17	16
Be a volunteer / Бити волонтер	-	-	-	8	12
Have a sense of ownership in your organization, city, country/ Имати осећај власништва у својој организацији, граду, земљи	6	5	6	7	7
Patriotism is an outdated concept in the era of open borders. Home is where you feel comfortable/ Патриотизам је застарела идеја у ери отворених граница. Дом је тамо где вам је пријатно	-	-	-	13	6
Buy mainly domestic products / Куповати углавном домаће производе	3	2	6	3	4
Other/Друго					2

* The question is multiple-choice. / Питање има више опција одговора.

Table 6: *How do you usually spend May 9? (% of the respondents)**
/ Табела 6: *Како обично ироводиш 9. мај? (% од дроја исиийїаника)*

Alternative/Алтернативе	2020.	2025.
Watch the parade on TV (Red Square, local) / Гледам параду на ТВ (Црвени трг, локално)	54	58
Participate in the "Immortal Regiment" action / Учешће у акцији „Бесмртни пук“	34	32
Take part in festive events / Учествујем у свечаним догађајима	32	31
Lay flowers at the Eternal Flame, monuments / Полагање цвећа на Вечни пламен, споменике	28	28
Just walk and relax / Само шетам и одмарам се	28	23
At the festive table / За свечаним столом	14	19
Congratulate veterans / Честитам ветеранима	24	19
Go alone or with family to the cemetery where relatives – war participants – are buried / Сам или са породицом идем на гробље где су сахрањени рођаци – учесници рата	11	12
Other/Друго	3	2

* The question is multiple-choice. / Питање има више опција одговора.

Table 7: *How do you participate (or plan to participate) in the preparation and celebration of the 80th Anniversary of Victory? (% of the respondents) / Табела 7: Како учесћујете (или њланирајте да учесћујете) у ѡпријреми и ѡпрослави 80. ѡдишњице ѡбобе? (% од броја исѡишњаника)*

Alternative/Алтернативе	2020.	2025.
I will participate in the "Immortal Regiment" march / Учествоваћу у акцији „Бесмртни пук“	25	21
I will participate in the parade (demonstration) on May 9 / Учествоваћу у паради (прослави) 9. маја	16	14
I participate in the preparation of the celebration / Учествујем у припреми прославе	9	11
I participated in a contest dedicated to this date (essays, drawings, etc.) / Учествовао/ла сам у такмичењу посвећеном овом датуму (песме, цртежи и сл.)	9	10
I participate or will participate in meetings with veterans helping veterans / Учествујем или учествоваћу у сусретима са ветеранима, помагање ветеранима	10	8
I will take part in the maintenance of historical monuments graves and WWII memorials in our city or region / Учествоваћу у уређењу историјских споменика гробаља и меморијала из периода Другог светског рата у нашем граду или региону	2	4
I visited or will visit battle sites to care for graves of the fallen monuments search for remains and burial sites of those who died in WWII etc. / Посетио сам/посетићу места битака ради сређивања гробова страдалих, тражења посмртних остатака и места сахране страдалих у Другом светском рату и сл.	4	3
I participated in charity exhibitions or sales funds will be given to WWII veterans / Учествовао/ла сам на хуманитарним изложбама или продајама; прикупљена средства ће бити предата ветеранима Другог светског рата	2	2
Other/Друго	1	2
I cannot say for sure/ Не могу да кажем са сигурношћу	44	50
I will not participate in anything/ Нећу учествовати ни у чему	17	11

← НАЗАД

← BACK

Table 8: Today there are many opinions about events related to World War II. How do you relate to them? (% of the respondents) / Табела 8: Данас постоји многи мишљења о догађајима у вези са Другим светским ратом. Како се ви односите према њима? (% испитаника)

	Statements/Изјаве	Year/ Година	Reject/Одбијам	Controversial but debatable / Спорно, али за дискусију	Can agree / Може се сложити
1	Both Germany and the USSR are to blame for the war / И Немачка и СССР су криви за рат	2020.	40	44	16
		2025.	50	43	7
2	Germany's attack on the USSR on June 22, 1941, was NOT unexpected / Напад Немачке на СССР 22. јуна 1941. године није био изненађујући	2020.	30	36	34
		2025.	33	40	27
3	Helping the fascists ("Forest Brothers", "Banderites", etc.) can be justified as a struggle against the Soviet system, Stalinism, for the independence of Ukraine, the Baltic countries, etc. / Помоћ фашистима („Шумска браћа“, „бандеровци“ итд.) може се оправдати борбом против совјетског система, стаљинизма, за независност Украјине, балтичких земаља итд.	2020.	39	46	15
		2025.	48	41	10
4	The liberation of the Baltic states and Eastern Europe in 1944–1945 was an occupation / Ослобађање Балтика и Источне Европе 1944–1945. године било је окупација	2020.	36	51	13
		2025.	39	50	11
5	Desecration of graves and demolition of monuments to Soviet soldiers and commanders in some countries is decommunization (fighting the USSR's legacy) / Скрнављење гробова и рушење споменика совјетским војницима и командантима у неким земљама је декомунизација (борба против наслеђа СССР-а)	2020.	38	30	32
		2025.	31	26	43

← НАЗАД

← ВАСК